

РОЗВИТОК ВИЩОЇ ЖІНОЧОЇ ОСВІТИ У ФІНЛЯНДІЇ В МОДЕРНУ ДОБУ: УНІКАЛЬНИЙ ВАРІАНТ ЄВРОПЕЇЗМУ В РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ

У статті висвітлено етапи реалізації ідеї вищої жіночої освіти в Фінляндії. Основну увагу приділено діям науково-педагогічної громадськості Фінляндії щодо допуску жінок до навчання в Гельсінґфорському університеті. Доведено, що лише професорська корпорація і громадськість Фінляндії виявилися найбільш послідовними в питанні забезпечення жінкам можливостей отримувати університетську освіту спільно зі студентами.

Ключові слова: вища жіноча освіта, Фінляндія, Гельсінґфорський університет, студентки.

Соціально-політичні та науково-технічні трансформації модерного часу сприяли підвищенню освітнього та професійного рівня жінок і зумовили зростання їхньої ролі в суспільстві. Історія буремного ХХ ст. позначена кардинальними змінами значущості жіноцтва в усіх сферах життєдіяльності людства, зокрема соціальної, політичної, виробничій, науковій, творчій. Водночас, незважаючи на зміни картини світу і наукових підходів на пострадянському просторі останніх десятиліть, почасти серед учених стійкими залишаються стереотипи традиційного бачення проблем історії жінок, їхнього культурного і соціального статусу, тому інтерес до історіописання в рамках жіночих студій залишається актуальним.

Розвиток української історичної науки доби незалежності позначений суттєвою активізацією інтересу до вивчення жіночих соціальних практик і повсякденного досвіду різних епох. Свідченням цього є не лише численні наукові розвідки у провідних часописах, а й поява антологій жіночих текстів, навчальних посібників, хрестоматій та ґрунтовних монографічних досліджень. Посилення уваги до зазначеної проблематики у вітчизняній історіографії виявляється і на інституціональному рівні, а саме в діяльності Української асоціації дослідників жіночої історії.

Метою статті є з'ясування закономірностей становлення вищої жіночої освіти на теренах Російської імперії, зокрема у Фінляндії, науково-педагогічна громадськість якої виявилася найбільш консолідованою навколо проблеми доступу жінок до університетів.

Із середини ХІХ ст. невіршеним у Російській імперії залишалося питання про допуск жінок до університетів. Офіційна влада дотримувалася заборонної позиції, а перший досвід появи вільних слухачок в університетських аудиторіях оцінили як загрозу зниження рівня академічності та моральності¹. У цей час у Європі так само обмірковували чому саме надати перевагу: окремій жіночій вищій школі чи спільному навчанню обох статей в університетах². Боротьба за рівноправність жінки і чоловіка в аспекті допуску до вищої школи та вчених професій становила окремий напрям суспільного руху в більшості країн світу.

У Російській імперії проблема полягала у відсутності будь-якої наступності між жіночою середньою школою та університетами, оскільки, за влучним висловлюванням тогочасного дослідника П. Т. Тарасова, між ними «пролягала величезна прірва»³. Педагоги гостро критикували «обмеженість, односторонність, мізерність та «фіктивність» тогочасної жіночої середньої освіти», ліквідація прогалин якої потребувала значного часу⁴. Частина авторів, зважаючи на недостатній рівень шкільної підготовки для вступу до університетів та майже повну відсутність у державі середніх жіночих закладів, що готували б до них, погодилася з недоцільністю негайного їх відкриття для жінок⁵. Водночас прогресивна громадськість висловила за зрівняння чоловічої та жіночої середніх шкіл як найпростіший шлях здобуття вищої освіти всіма бажаючими.

Одним з елементів дискусії з цього питання стало ознайомлення публіки з думками авторитетних європейських учених. Так, професор Бемерт із Цюріха, де навчалося багато молоді з Російської імперії, висловився за спільне університетське навчання обох статей не тільки з педагогічних, але й з фінансових міркувань. Він пропонував зекономлені на організації окремих жіночих вищих шкіл кошти використати для вдосконалення середньої професійної освіти⁶.

Німецький філософ Є. Дюрінг уважав, що «спонукальним чинником до вищої освіти має бути тільки потяг до знань»⁷. Уважно вивчивши світовий досвід вищої освіти «слабкої статі», імперські публіцисти співвідносили його з тогочасними реаліями в країні. Вони прагматично підказували урядовцям, що держава, яка не здатна допомогти всім охочим, дозволивши допуск дівчат до університетів на однакових зі студентами умовах, підтримала б їх і морально, і матеріально, не витративши жодної копійки зі скарбниці⁸. Отже, прогресивна громадськість висловила за впровадження в країні найкращих зразків тогочасного освітнього досвіду – спільної вищої школи. Саме таким шляхом пішла Фінляндія – один з передових в аспекті допуску жінок до університетів автономних регіонів імперії.

У контексті порушеної проблеми подальше її дослідження доцільно сконцентрувати на операційній джерел, які дають змогу виявити позитивний досвід розв'язання питання про доступ «слабкої статі» до вищих навчальних закладів. У зв'язку з цим становить інтерес розвиток вищої жіночої освіти в одній із частин Російської імперії – Фінляндії. У 1870 р. до консисторії (ради) Гельсінгфорського університету надійшло перше прохання від жінки – М. Чечуліної допустити її до вступних іспитів. Через відсутність прецедентів консисторія передала справу з клопотанням про задоволення заяви на розгляд канцлера. Від канцлера університету в Гельсінгфорсі, яким був цесаревич, майбутній імператор Олександр III, отримали позитивну відповідь⁹. Це дало підстави консисторії порушити питання про зміну чинних університетських положень у сенсі допуску жінок до навчального закладу на однакових із чоловіками засадах. Проте дозволили приймати «чарівну статтю» винятково на медичний факультет. Однією з перших цим скористалася Ганна Шабанова, у подальшому знаний у столиці лікар та громадський діяч, яка з газет дізналася про допуск жінок на лекції в університеті Гельсінгфорса¹⁰.

Наступну спробу розширити допуск жінок у кінці 70-х років XIX ст. реалізував ректор університету, письменник З. Топеліус, який, мотивуючи справедливістю й гуманністю, клопотав про зрівняння прав чоловіків та жінок на вищу освіту. У відповіді, що надійшла лише через чотири роки, державна влада визнала несвоєчасним загальне вирішення цього питання, проте дозволила допускати дівчат до студентського іспиту за спеціальним рішенням консисторії для кожної. Студентки перебували під особистим контролем ректора, їм заборонялося записуватися до земляцтва. Така ситуація зберігалася до кінця XIX ст., допоки жінок навчалася небагато. У 1897 р. на прохання студенток адміністрація Гельсінгфорського університету надала їм право вступати до земляцтва, а через кілька років відмінили також обов'язкове надання дозволу на навчання¹¹. У результаті на початку XX ст. чверть студентського контингенту навчального закладу становили дівчата.

Основними причинами нечисленного контингенту студенток у Гельсінгфорському університеті протягом 1870–1880 рр., на нашу думку, є насамперед не упередження місцевого товариства і не формальні перешкоди, а складність вступного студентського іспиту, до якого середня жіноча школа не давала необхідної підготовки. Щоб поліпшити ситуацію, громадськість організувала приватні школи для обох статей та відкрила додаткові класи в приватних гімназіях, навчальна програма яких відповідала необхідному для вступу в університет рівню¹². Отже, з усіх регіонів Російської імперії тільки у Фінляндії прихильники вищої освіти для жінок без особливих труднощів домоглися їхнього допуску до університету. Пояснюємо це досягнення як консолідованою позицією професорської корпорації, яка від початку одноставно висловила за допуск жінок до Гельсінгфорського університету на паритетних засадах, так і дієвою підтримкою справи зацікавленою громадськістю, що обрала найпростіший шлях – реформування середньої жіночої школи задля співвідношення її з вищою – і фінансово підтримала його реалізацію.

Наприкінці XIX ст. у більшості цивілізованих країн відчували, що прагнення жінок до вищої освіти є досить серйозним, і поступово відкрили двері університетів для них. Усі університети Швейцарії, серед яких Цюрихський одним із перших, поступово допустили жінок. Франція аналогічний крок реалізувала з часів імперії, одночасно визнавши за жінками право на здобуття вчених ступенів¹³. У Швеції, згідно з королівським декретом, «слабку статтю» допускали в університети з червня 1870 р. Норвегія пішла ще далі: законом від 1884 р. жінкам дозволили навчатися та надали рівні зі студентами права щодо іспитів, учених ступенів і стипендій. У Данії в 1875 р. жінкам санкціонували право вступу до університетів та здобуття вчених ступенів. В Італії «чарівну статтю» допускали в університети з 1876 р. В Англії Лондонський університет та університет Вікторії давали жінкам учені ступені. Найдавніші Оксфордський та Кембриджський університети не приймали жінок, але при них створили спеціальні жіночі вищі заклади: Гіртон (1872 р.) та Ньюгам (1875 р.) коледжі. Крім того, у всіх колоніях Великобританії представницям «слабкої статі» відкрили вільний доступ до вищої освіти. Отже, у Європі

на кінець XIX ст. тільки в Німеччині та Австро-Угорщині не допускали жінок до університетів, поряд із якими стояла і Російська імперія.

У той час як у Європі й Америці доступ жінок до вищої освіти реалізовувався переважно в прийомі до чоловічих навчальних закладів, тобто розвивалася єдина вища освіта, в імперії Романових серед посадовців побутувало переконання: «місце жінки біля домашнього вогнища», а тому на спільне навчання наклали рішуче вето¹⁴. У травні 1916 р. Миколою II затверджено подання Сенату Фінляндії, що гарантувало право жінок нарівні із чоловіками обіймати посади у всіх навчальних закладах.

Отже, положення університетського статуту 1863 р. в Російській імперії офіційно засвідчили ментальну неготовність влади до рівноправності статей в аспекті доступу до навчання в державних університетах. На тривалий час це питання стало своєрідною «мертвою зоною» для вищих сановників. Із загального контексту виокремлювався тільки один регіон імперії – Фінляндія. Професорська корпорація і громадськість цієї частини Російської імперії виявилися більш послідовними на шляху до створення можливостей для жіночої молоді здобувати вищу освіту спільно з юнаками в Гельсінгфорському університеті.

¹ По поводу женского адреса, поданного г. Министру народного просвещения в г. Харькове // Журнал министерства народного просвещения. – 1870. – № 10. – С. 273.

² Иванов И. М. Ученые профессии и высшее женское образование // Образование. – 1901. – № 1. – С. 83.

³ Тарасов П. Т. Об образовании женщин: Публичная лекция // Временник демидовского юридического лицея. – 1885. – Кн. 36. – С. 47.

⁴ Страннолюбский А. О женском профессиональном образовании // Образование. – 1896. – № 4. – С. 18.

⁵ Острогорский В. К вопросу о высших женских образованных курсах // Женское образование. – 1877. – № 6–7. – С. 326; Василькович Л. По поводу статьи «К вопросу о высших женских образованных курсах» // Женское образование. – 1877. – № 10. – С. 593.

⁶ Бемерт. Женщины в Цюрихском университете // Отечественные записки. – 1872. – № 11. – С. 45.

⁷ Дюринг Е. Высшее женское образование и университеты. – СПб., 1902. – С. 21.

⁸ Миропольский В. И. Университетское образование женщин в Америке и в России // Русская мысль. – 1883. – № 1. – С. 222.

⁹ Из истории женского движения к получению высшего женского образования в России и Финляндии // Образование. – 1902. – № 2. – С. 46.

¹⁰ А. Ш. Два года в Гельсингфорском университете: Из воспоминаний женщины-врача // Вестник Европы. – 1882. – № 2. – С. 538.

¹¹ Из истории женского движения к получению высшего женского образования в России и Финляндии // Образование. – 1902. – № 2. – С. 46.

¹² Там само. – С. 47.

¹³ А. С. Права женщин на высшее образование в различных государствах // Образование. – 1892. – № 1. – С. 32.

¹⁴ Чубинский М. П. Совместное обучение в высшей школе // Труды 1 Всероссийского съезда по образованию женщин, организованного Российской лигой равноправия женщин в Санкт-Петербурге. – СПб., 1914. – Т. 1. – С. L.

В статье освещены этапы реализации идеи высшего женского образования в Финляндии. Основное внимание уделено действиям научно-педагогической общественности Финляндии о допуске женщин к обучению в Гельсингфорском университете. Доказано, что только профессорская корпорация и общественность Финляндии оказались наиболее последовательными в вопросе обеспечения женщинам возможностей получать университетское образование совместно со студентами.

Ключевые слова: высшее женское образование, Финляндия, Гельсингфорский университет, студентки.

The article covers the stages of implementation of the idea of higher female education in Finland. The main attention is paid to the activities of the Finnish scientific and educational community aimed

to allow women studying at Helsingfors University. It has been proven that only the professorial corporation and community of Finland were more consistent in providing women with opportunities to obtain university education together with students.

Keywords: higher female education, Finland, Helsingfors University, female students.